

Sanchis Guarner i la ciutat de València

Antoni Furió [Universitat de València]

Legida avui, més de trenta anys després de la seua publicació, *La ciutat de València*, de Manuel Sanchis Guarnier, dóna la impressió d'un llibre absolutament modern, actual, una impressió que encara devia ser més forta en el tristíssim i desolat panorama intel·lectual de la València dels primers anys setanta, a les acaballes ja del franquisme. Una mica com havia passat també, just deu anys abans, amb la irrupció de *Nosaltres els valencians*, de Joan Fuster, insòlit igualment en aquella societat valenciana, encara bàsicament agrària i tradicional de principis dels seixanta. Els deu anys que separen els dos llibres són també els de la mecanització del camp, l'arrencada i auge de la industrialització, la gran afluència d'immigrants que la va acompanyar, els inicis del turisme de masses, l'expansió dels serveis i, en general, els d'un fort creixement econòmic i un acusat canvi social que transformarien substancialment la societat valenciana. En a penes quinze anys, el País Valencià passà de vora dos milions i mig d'habitants el 1960 a quasi tres i mig el 1975. Un milió de valencians més, la meitat dels quals eren immigrants procedents de fora del país: andalusos, murcians, aragonesos, castellans..., que, si bé venien a afegir-se a d'altres onades immigratòries anteriors, en un país fet històricament d'al·luvió, ho feien ara d'una forma massiva que en dificultava la integració.

I això, en una societat desballestada i subalterna com la valenciana, no podia deixar de tenir, com en efecte les ha tingudes, conseqüències importants. Fins a mitjan segle XIX, a la majoria dels pobles valencians, els únics que parlaven en castellà eren els guàrdies civils i les monges de la caritat; els jornalers manxecs o aragonesos, atrets per les majors possibilitats del mercat de treball, que fins aleshores constituïen la base de la mà d'obra immigrant, acabaven parlant en valencià o, si no ells, els seus fills, ja plenament integrats en la societat local. Quan la immigració es disparà als anys seixanta i setanta i s'instal·là no ja junt o enmig de la població autòctona, sinó en barris perifèrics o en ciutats dormitori, en ghettos de nova creació, habitats només per nouvinguts, la integració es feia més problemàtica, alhora que s'accentuava la dislocació social.

Tot aquests canvis accelerats en l'àmbit econòmic i social tenien lloc en una societat políticament estancada. El franquisme, fidel a ell mateix, havia de morir com havia nascut: matant. I les forces polítiques i sindicals democràtiques a penes tenien incidència sobre el conjunt de la societat. En molts aspectes, la societat valenciana, atrapada entre processons religioses, festes patronals i desfilades falleres, semblava situada fora del temps, fora, si més no, del temps en què vivien les societats desenvolupades de l'Europa democràtica. Llibres com el de Fuster i el de Sanchis Guarner pretenien tornar-la a la seua hora, al seu temps: “remoure aquesta societat en perpètua somnolència digestiva”, en paraules del primer. Ja en coneixem els resultats: Fuster, després d'una furibunda campanya en la premsa local contra ell i els seus llibres, va ser cremat en efígie en la plaça del Caudillo de València, en un acte que emulava els antics autos de fe de la Inquisició i que comptà amb la presència dels jerarques del règim; i Sanchis, desairat una vegada i altra per l'Ajuntament de València, que li negà primer el càrrec de cronista municipal de la ciutat, per al qual no hi havia altra persona més preparada i més idònia que ell, i que, més tard, no va voler saber res de la publicació de *La ciutat de València*, va ser objecte, ja als anys de la transició, d'una cruel i ignominiosa persecució que culminaria, com en el cas de Fuster, amb un atemptat amb bomba en el seu domicili.

Estranya societat aquesta que, en comptes de respectar i distingir els seus fills més il·lustres, els qui més s'estimaven la història i la llengua dels valencians i més s'esforçaven per fer-les conèixer i estimar als seus conciutadans i per construir, junts, un futur millor, els tractava desconsideradament, els menyspreava públicament i fins i tot atemptava contra la seua vida! Jo mateix, encara estudiant en aquells anys d'infàmia, recorde haver hagut d'improvisar, amb Josep Guia i altres, un cordó de seguretat entorn de don Manuel, que acabava de donar una conferència a l'Aula Magna de la Universitat, per tal de protegir-lo d'una multitud enfollida i vociferant que pretenia linxar-lo. Els seus amics, els seus deixebles, podrien contar altres moltes anècdotes semblants, altres moltes històries d'indignitat i humiliació. Impertorbable, almenys per fora, sempre amb el somriure als llavis, Sanchis continuà donant classes, impartint conferències, escrivint llibres i articles, formant els deixebles que havien de continuar la seua tasca, mantenint una actitud cívica ferma i honorable i participant, fins als seus darrers dies, en aquelles estrambòtiques comissions tècnico-polítiques de la preautonomia, integrades en la seua majoria per persones que ni parlaven el valencià ni els importava res tot allò, que havien de decidir quina llengua s'havia d'ensenyar a les escoles.

Manuel Sanchis Guarner, nascut el 1911 i criat pel seu oncle, el canonge i erudit Josep Sanchis Sivera, formà part d'aquella esperançadora generació valencianista dels anys trenta, la generació de la República, finalment truncada per la guerra i el franquisme. Una prometedora generació de joves universitaris i progressistes, que trencava amb la tradició conservadora que havia caracteritzat fins aleshores.

UNA GRAN OBRA

Presentación oficial del libro «La ciutat de Valencia»

Patrocinado por el Circulo de Bellas Artes
y escrito por don Manuel Sanchis Guarner

La presentación oficial del libro «La ciutat de Valencia» del que es autor don Manuel Sanchis Guarner y que ha sido editado con el patrocinio del Circulo de Bellas Artes, tuvo lugar ayer tarde, a las ocho, en brillante acto que se celebró en el salón Dorado de esta entidad.

En la mesa presidencial tomaron asiento el presidente del Circulo de Bellas Artes y Esculturas, don Salvador Pascual; don Manuel Sanchis Guarner, el presidente de la Asociación de la Prensa y di-

rector de JORNADA, don José Barberá, Arnedo; director de «Las Provincias», don José Ombrosa; director de «Levante», en funciones, don Álvaro Ancochea; Adolfo, secretario del Circulo, don Ricardo Trépo; secretario, don Godofredo Hernández, y miembros de dicha directiva, señores Larrada, Marín y Mateu.

Aj acto fueron especialmente invitados los órganos de información local, diarios y semanarios, que recogerán de esta forma las primeras informaciones.

En primer lugar, don Salvador Pascual pronunció unas breves palabras en las que, tras agradecer la acogida de los señores invitados, puso la excelencia del libro y la significación de esta magna obra de Valencia, escrita por un competente historiador como el señor Sanchis Guarner. Grandes aplausos.

El señor Sanchis Guarner agradeció al Circulo de Bellas Artes el patrocinio de la edición de este libro que le ha permitido realizar una de las mayores ilusiones de su vida.

Dijo el señor Sanchis Guarner que ha procurado hacer una obra objetiva, y en vez de esquivar hechos y conductas, lo que hará el lector, ha respetado los datos y documentos informativos.

Hizo, libro en mano, un análisis de su interesante información gráfica y terminó diciendo que desea que tuviera un éxito para la mejor formación del pueblo valenciano de Valencia, que ha de conocer, por su historia,

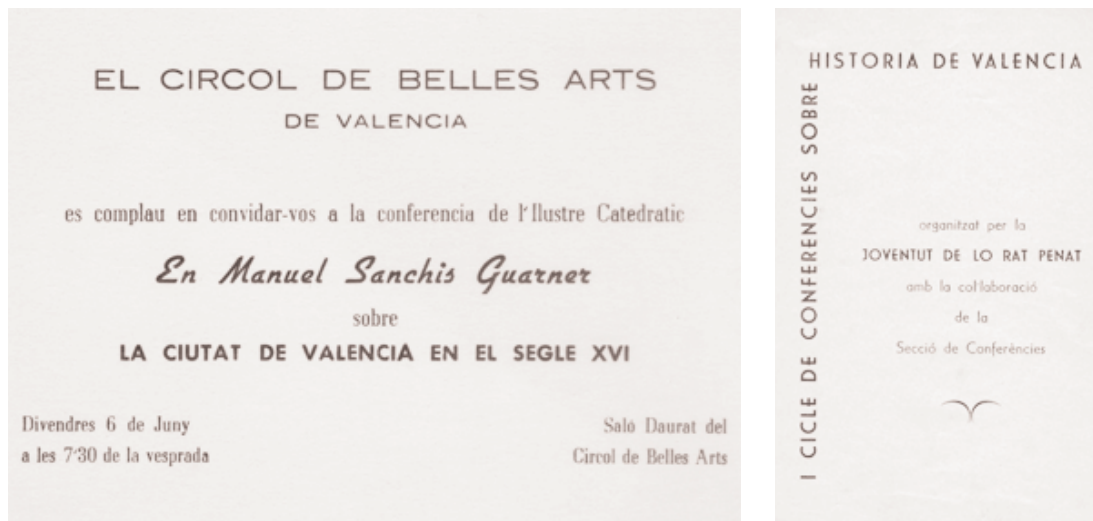
sección, fue debatido al término de la misma.

Como cierre del acto se sirvió a los invitados un vino de honor.

res el valencianisme cultural i polític i que, a pesar de la seua joventut, havia donat ja mostres del molt que se'n podia esperar, tant en el terreny intel·lectual com en el polític. El mateix Sanchis Guarner va ser un dels fundadors de la Federació Universitària Escolar de València, el 1928, i d'Acció Cultural Valenciana, el 1930, i el 1933, als vint-i-dos anys, publicava la primera edició de *La llengua dels valencians*, un text que tant havia de contribuir, abans i després de la guerra, en les seues successives edicions, a il·luminar la consciència idiomàtica i nacional dels valencians. Però totes les esperances d'aquells anys prodigiosos van quedar frustrades per la derrota, que marca també decisivament, en un sentit o en altre, la trajectòria posterior d'aquells joves activistes de la cultura valenciana. Sanchis, que havia estat durant la guerra capità lleial a la República, va estar tancat en un camp de concentració i en diverses presons. Després passà a Mallorca, on treballaria amb Francesc de Borja Moll en la conclusió del *Diccionari Català-Valencià-Balear* i en altres projectes filològics. De tornada a València, l'any 1959, no deixaria mai de ser considerat sospitós pel seu passat republicà. Això explica que, tot i reconèixer la seua saviesa i la seua vàlua científica, l'Ajuntament de València es negàs a nomenar-lo cronista oficial de la ciutat, càrrec que finalment anà a recaure en Santiago Bru i Vidal, de perfil menys compromès. Més tard, la corporació municipal tampoc no ajudà a la publicació de *La ciutat de València*; bé és veritat, com s'afanya a precisar el mateix autor en el pròleg del llibre, que ell no n'havia sol·licitat cap, d'ajuda. La primera edició, apareguda el 1972, va ser finançada pel Cercle de Belles Arts de València, després que Sanchis hagués desestimat la seua publicació a Barcelona, on no li faltaven editors amics, ja que volia que fos editada a València, la seua ciutat natal. Quatre anys després, n'apareixia una segona edició, ara a càrrec d'Albatros Edicions, que havia començat ja una ben meritòria aventura editorial en català, a València, garantida per la solvència tipogràfica de Gràfiques Soler.

La ciutat de València. Síntesi d'història i geografia urbana, ho torne a dir, produeix en el lector una impressió de modernitat, d'actualitat, que encara devia ser major fa trenta anys, quan es publicà per primera vegada. El llibre, tot i el molt que s'ha escrit des d'aleshores, continua sent utilitzat per historiadors, geògrafs, economistes, sociòlegs, urbanistes, arqueòlegs i, en general, per tots aquells interessats per la ciutat de València. I, naturalment, va ser el punt de partida obligat en la redacció de la *Historia de Valencia*, que vaig dirigir entre 1999 i 2001 per a la Universitat de València i el diari *Levante* i que reuní més d'un centenar d'especialistes de les més diverses matèries. Cosa que s'explica no tant perquè no haja avançat la recerca històrica sobre la ciutat en aquests anys —que sí que ho ha fet, i molt, sobretot pel que fa al passat més antic i l'islàmic, gràcies a les troballes aportades per l'arqueologia—, com, sobretot, per la vasta erudició de Sanchis Guarner, pel domini que tenia dels diferents registres —material, documental, filològic, iconogràfic...— i per les seues esplèndides intuïcions, pròpies del savi que se sap home de ciència, que li permeten passar corrents aquells períodes o episodis no suficientment documentats —com ara, els orígens mateixos de la ciutat, la improbable Tyrís anterior a la València romana, que tanta tinta feien córrer entre els cronistes municipals i els aficionats a la història— i tallar en sec qualsevol especulació, i al mateix temps suggerir explicacions plausibles o vies futures d'indagació per a problemes encara no ben aclarits.

Vull dir que Sanchis Guarner és i se sap, abans de tot, un científic, un home que busca la “veritat”, el coneixement, amb el màxim d'objectivitat —l'objectivitat absoluta no existeix—, ja siga en el camp de la filologia, la geografia o la història. Ho explica ell mateix en el pròleg del llibre, modestament titulat “Consideracions preliminars” i que no sols conserva encara plena vigència, sinó que hauria de ser de lectura obligatòria de tots els aspirants a futurs historiadors valencians. En la primera pàgina del llibre,

després de citar i valorar la recent publicació de tres obres importants sobre el País Valencià (*El País Valencià*, de Joan Fuster; *València y su reino*, de Francesc Almela y Vives; i *València, alma y tierra de un país*, de Lluís Guarner), Sanchis Guarner exposa les tres qualitats que les adornen i comparteixen totes tres —“Els tres llibres, tan distints, tenen, tanmateix, diverses qualitats comunes: tots tres són subjectius, tots tres tracten del conjunt del País, i tots tres estan escrits en castellà”—, per de presentar millor la singularitat de la seua pròpia aportació: “L’obra que presente al lector aspira a ser diferent; amb tal pretensió la vaig escriure”. I diferent vol dir que, al contrari que les tres obres esmentades, la seua vol ser objectiva, centrada exclusivament sobre la ciutat de València i escrita en la llengua dels valencians.

És evident que, tot i l’amistat que el lligava amb els seus autors, a Sanchis no li n’agradava cap, de les tres obres. La de Fuster, “lúcida i aguda”, per “obertament catalanista, molt crítica i amb tocs de provocació”. A Sanchis, en efecte, tot i reconèixer la fecunda intel·ligència de Fuster, no li agradava que fos tan radicalment, tan obertament, catalanista, i, menys encara, crític i provocador amb els tòpics de la valencianitat. Curiosament, Sanchis no diu res de *Nosaltres els valencians*, publicat el mateix any que *El País Valencià* i escrit en català. Encara que menys irreverent, *Nosaltres els valencians* era més “radical”, més “catalanista” i més “subjectiu”, i això a Sanchis encara li devia agradar menys. L’“oblit”, si no és intencionat, revela el molt lluny que se situava el llibre de Fuster de la seua pròpia concepció de la història, la que expressarà en *La ciutat de València* i que condensa en la rotunda afirmació de la primera pàgina del pròleg: “El meu afany és de ser objectiu”.

Per contrast, i també de manera explícita, en la frase que he citat abans, Sanchis Guarner considerava “subjectives” tant l’obra de Fuster com les d’Almela i Vives —aquesta darrera, encara que “brillant i harmònica”, “obertament anticatalanista, molt conformista i amb tocs d’apologia”— i Lluís Guarner —“amena i comprensiva, calladament catalanista, d’amable lloança i amable censura, i amb tocs d’ironia”. Sanchis, en canvi, se sap i escriu en tant que universitari, en tant que científic, en tant que historiadore acadèmic, i això vol dir, abans de res, amb una exigència de rigor, de subjecció a l’evidència empírica, a les dades, per damunt de qualsevol altra consideració. “És ben cert que són sempre molt interessants i instructives les consideracions subjectives dels escriptors de talent —com evidentment és el cas dels tres autors susdits—, que reaccionen activament davant una realitat estimulant”. Però, tot i això, la

seua aposta és una altra, més científica, més “professional”: “Tot i això, he cregut preferible l’acumulació de notícies i dades objectives sobre els fets i els problemes de la ciutat i la seua gent”.

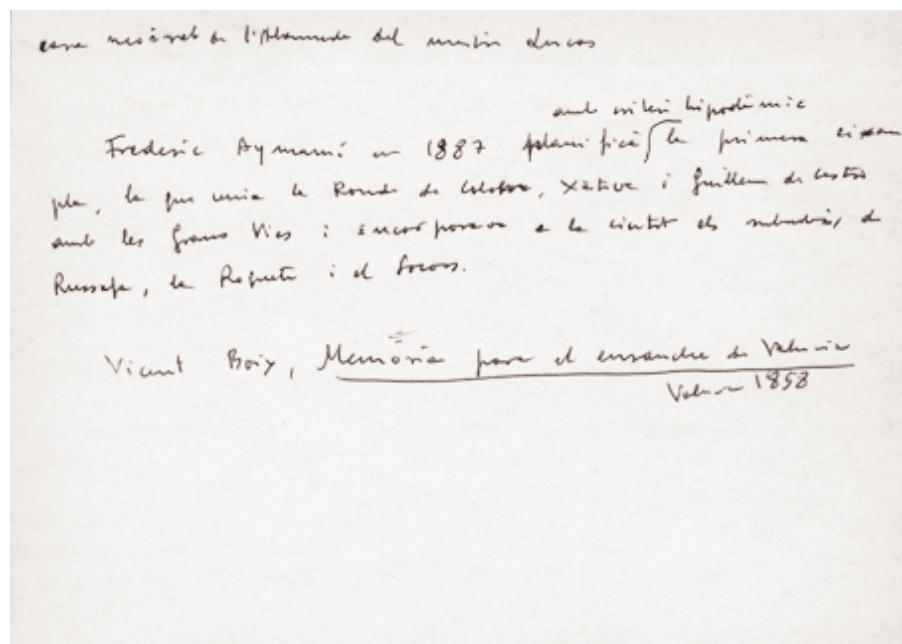
I, tanmateix, el coneixement històric, al contrari del que sembla creure Sanchis, no es un coneixement acumulatiu, no es redueix a la mera acumulació de notícies, com si la història fos un enorme trencaclosques del qual cada nou document, cada nova notícia, anàs aportant-ne una nova peça, fins que un dia se n’aconseguís la reconstrucció completa. La història, ja ho deia Pierre Vilar, és una ciència sempre en construcció, sempre sotmesa no sols a la nova llum aportada per nous documents, sinó també, i jo diria que sobretot, a la nova llum aportada per noves lectures dels vells documents, dels documents ja coneguts, llegits i interpretats ara des d’unes altres perspectives, des d’unes altres preocupacions. Coneixem ara millor que en l’època de Sanchis Guarner què i com va ser la conquesta cristiana de València, el 1238, no tant perquè tinguem nous documents sinó perquè s’han llegit i interpretat de manera diferent els antics, perquè tenim una concepció distinta de la història, de les relacions entre cultures, i més que considerarla com l’episodi d’una croada religiosa, d’una Reconquesta de vuit segles, com l’entenien la història tradicional, eclesiàstica-patriòtica, l’entenem avui com una fase en l’expansió territorial dels estats feudals del nord en detriment d’un molt debilitat al-Andalus, l’agressió d’una societat organitzada per a la guerra, com era la societat feudal, sobre una societat eminentment pagesa, tot i la importància de les ciutats en la civilització islàmica, desarmada, sense una casta de guerrers professionals, com eren els cavallers cristians, i molt extenuada per una opressiva fiscalitat, molt per damunt del que consentia la llei alcorànica, necessària per a pagar les pàries i tributs exigits pels cristians. Per no parlar de com ha variat la nostra visió sobre la guerra de Successió o sobre la revolució burgesa i la construcció de l’estat liberal, no ja respecte dels historiadors de la primera meitat del segle XX, sinó del mateix Sanchis.

Amb tot, Sanchis Guarner no és cap ingenu, que crega il·lusòriament en l’objectivitat, en una història absolutament neutra i objectiva, sinó un historiador ben conscient de les limitacions de la seua disciplina: “Prou que sabem que l’objectivitat absoluta és inabastable, per tal com cal seleccionar els materials en replegar-los i ordenar-los, i triar sempre és opinar”. Però una cosa és que l’objectivitat siga inasoluble, i una altra que l’historiador renunci a pretendre-la: “Cal aspirar-hi, nogensmenys, i sóc dels qui creuen que l’historiador no s’ha d’erigir en jutge i dictaminar quins protagonistes actuaren bé i quins malament, sinó que s’ha d’esforçar per comprendre les raons del fet i de les actituds”. I, perquè s’entenga millor la seua opció, Sanchis posa un seguit d’exemples que il·lustren bé la manera passional de fer història, que tants acalorats enfrontaments ha produït entre els historiadors tradicionals, i de la qual vol fugir: el Compromís de Casp, objecte “de ditirambes i d’injúries maniquees”, de les quals cal fugir; l’espendor de la València del Quatrecent, tan feble i efímera; l’expulsió dels moriscos, objecte igualment d’aferissada disputa entre defensors i detractors d’un fet que no ens costaria avui d’interpretar com un precedent de la neteja ètnica que ha caracteritzat la història recent d’Europa; la guerra de Successió, la invasió napoleònica *et sic de caeteris*. Si no podem assolir l’objectivitat absoluta, sí que podem almenys ser imparcials, fugir del maniqueisme, del partidisme, de la tendenciositat d’una història reduïda a pura arma de combat i nul·la i empobridora en les seues explicacions.

Sanchis, per contra, se situa —i ell mateix s’hi reconeix— en la gran tradició crítica de la historiografia valenciana, els darrers representants de la qual, ja al final del segle XIX i el principi del segle XX, i també els precedents més immediats del mateix Sanchis, van ser els canonges Roc Chabàs i Josep Sanchis Sivera, el seu oncle. Chabàs, amb els seus estudis monogràfics, però sobretot amb la revista *El Archivo*, és el fundador de la moderna escola històrica valenciana, basada en una erudició

Himne del Ferrocarril reproduït per Sanchis Guarner dins de *La ciutat de València*.

Fitxa original de Sanchis.

crítica i rigorosa. Sanchis Sivera, el continuador de la seua obra, editor dels *Sermons* de sant Vicent Ferrer i autor d'un remarcable estudi sobre la diòcesi de València. Sanchis Guarner, el nebot, n'hauria pogut ser la continuació, la tercera generació, en una clau més moderna i laica, republicana. La guerra, ja ho he dit abans, ho frustrà tot. Sanchis Guarner hagué de partir a la força a estar-se quatre anys a la presó.

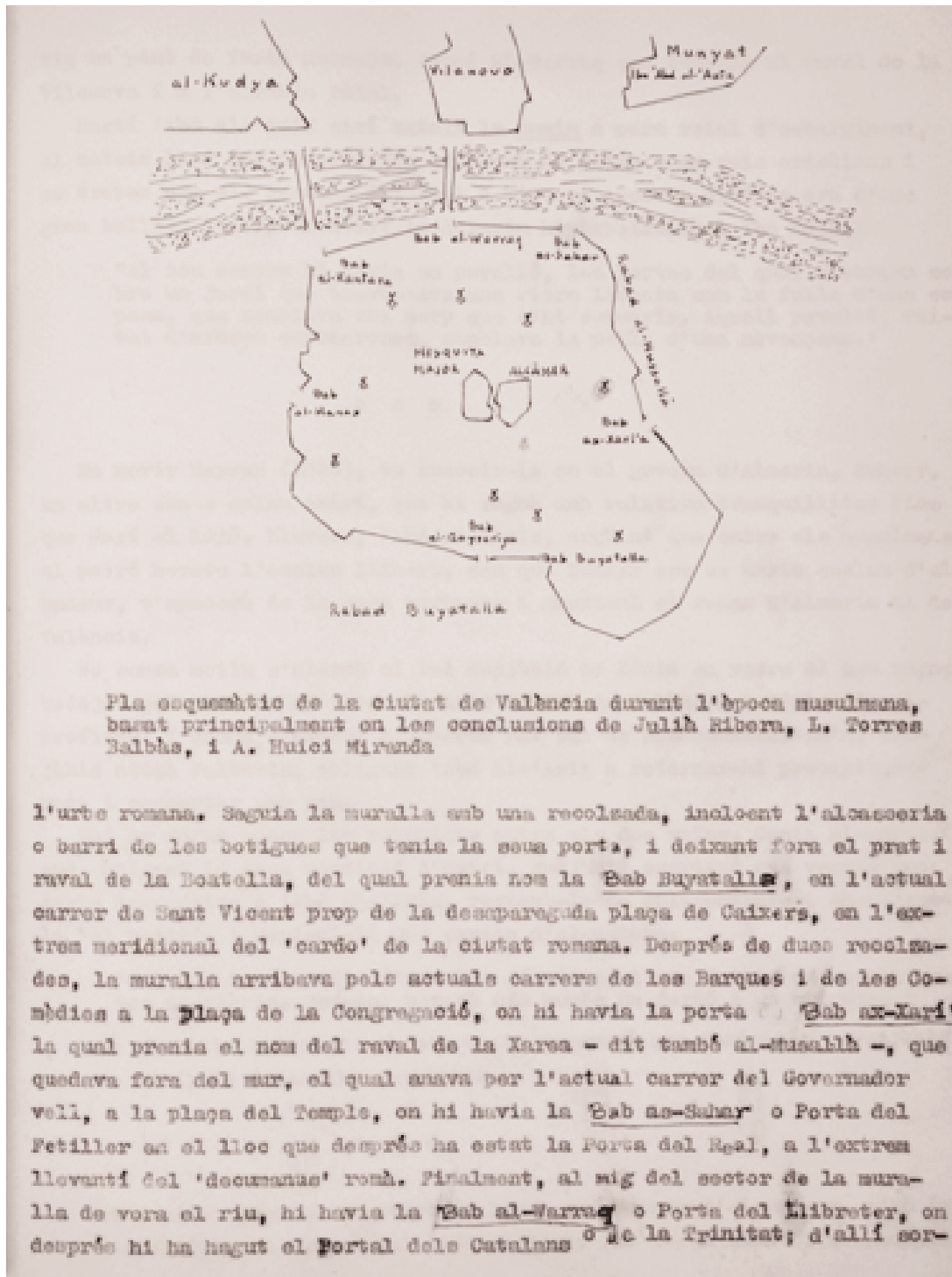
També en partiren altres historiadors de la seua generació o una mica més grans, però per diversos motius, no sempre associats a la repressió, sinó més aviat al contrari. Com ara Jesús Ernest Martínez Ferrando, que esdevindria director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona; Felip Mateu i Llopis, nomenat director de la Biblioteca Central, el nou nom imposat pel franquisme a la incautada Biblioteca de Catalunya; o Joan Beneyto, admirador del feixisme italià —però al mateix temps personatge ben curiós, activista cultural en la València del final dels anys vint, contacte amb la censura dels escriptors i editors valencianistes dels anys quaranta i cinquanta—, promogut a una càtedra d'història del dret a la Universitat de Salamanca. El buit provocat per la repressió, la depuració, l'exili o, en alguns pocs casos, la promoció dins el nou règim, especialment sensible en les càtedres universitàries i les tribunes d'opinió dels periòdics locals, va ser cobert ràpidament per una nova fornada d'historiadors vinguts de fora, generalment joves i amb l'únic però suficient bagatge de ser addictes al nou Estat. Són els anys en què Franco era comparat amb Jaume I o directament amb el Cid Campeador, personatge més escaient a la simbologia franquista, i les tropes "nacionals" que havien pres la ciutat del Túria als cristians que set-cents anys abans havien alliberat València dels moros, als quals comparaven, al seu torn, amb els "rojos" que havien tingut segrestada la ciutat en un regne d'infàmia i terror. La croada de Franco ben bé podia contemplar-se com una segona "Reconquesta", beneïda per Déu i pels bisbes, i cantada pels historiadors-poetes que hi havia participat.

La historiografia acadèmica valenciana tardaria molt a normalitzar-se. No sols a desprendre's d'aquests servilismes envers el règim, sinó fins i tot a ocupar-se d'història valenciana. En els més de vint

anys que va estar de catedràtic a València Antonio Ubieto, a penes es van llegir tesis i tesines sobre el País Valencià. La majoria estaven consagrades a Navarra i, sobretot, Aragó, d'on era originari aquest catedràtic, que al final de la seua trajectòria acabaria sent un dels impulsors de l'anticatalanisme més agressiu. Hi havia una mena de divorci entre la historiografia acadèmica, la que es feia a la universitat, absolutament sotmesa als problemes i els interessos de la historiografia espanyola i totalment aliena a la tradició històrica autòctona, i la historiografia practicada als afores de la universitat, per cronistes municipals i erudits aficionats, totalment marginal i marginada per l'oficial, però que era l'única que s'ocupava de temes valencians. D'altra banda, hi havia períodes delicats o que no es podien tocar, si no era en clau políticament correcta. Em referesc a la història més recent: a la guerra i la postguerra, però també a la República, a la Dictadura de Primo de Rivera, a la Restauració, a la Primera República i, en general, a tot el segle XIX, el segle del liberalisme i les revolucions, de la pèrdua de les colònies americanes. Fins i tot el segle XVIII resultava sospitos: l'època de la Il·lustració i la Revolució Francesa —encara que ací no n'arribaren moltes, ni de llums ni d'idees revolucionàries— i també de la progressiva decadència de la monarquia. Per no parlar del segle XVII, quan havien començat els mals d'Espanya, amb uns reis indolents en mans dels seus privats. Si hi havia hagut algun període esplendorós en la història d'Espanya havia estat, sobretot, el del regnat dels Reis Catòlics i els seus dos successors, Carles V i Felip II, els Àustries Majors, els forjadors d'aquell imperi on mai no es ponien el sol, i a aquest gloriós moment dirigien la seua atenció i els seus afanys la majoria dels historiadors. O al període immediatament anterior, no menys triomfant: el de la Reconquesta cristiana.

Només al començament dels anys seixanta, la renovació dels estudis històrics, impulsada des de Catalunya per Jaume Vicens Vives, que havia eixit a Europa i s'havia airejat una mica amb les propostes historiogràfiques de l'escola francesa dels *Annales*, permeté contestar l'hegemonia fins aleshores incontestada del medievalisme —el mateix Vicens Vives era un medievalista reconvertit— i eixamplar l'atenció dels historiadors cap a temps més moderns i més compromesos. A València, la influència de Vicens Vives arribà de la mà dels seus deixebles: primer Joan Reglà i, més tard, Emili Giralt, Jordi Nadal i Josep Fontana. La coincidència a València, en aquells primers anys seixanta, d'una plèiade d'historiadors brillants i emprenedors —els catalans Miquel Tarradell i Joan Reglà, el murcià José María Jover i l'aragonès Antonio Ubieto, encara no obsedit per l'anticatalanisme malaltís que el consumiria els darrers anys de la seua vida— va crear el clima intel·lectual necessari perquè es produís una veritable renovació historiogràfica, no ja sols aliena al règim, sinó fins i tot hostil. I valencianista. En un doble sentit: en el d'ocupar-se d'història valenciana i també en el de conjugar la preocupació pel passat amb la construcció del futur. Un disseny al qual també contribuï la publicació de *Nosaltres els valencians*, de Fuster, un llibre que era alhora una proposta política, un revulsiu a la consciència nacional dels valencians, però també un exercici de reflexió històrica, d'introspecció sobre el passat col·lectiu.

Fruit d'aquests anys d'efervescència, i també de la complicitat entre tots ells, serà la publicació de la *Història del País Valencià*, el primer volum de la qual, aparegut el 1965, va anar a càrrec de Miquel Tarradell i Manuel Sanchis Guarner, que s'hi ocupà del període islàmic, mentre que el tercer volum, dedicat a l'època moderna, va anar a càrrec, sobretot, de Joan Reglà i Joan Fuster. Reglà donaria un primer esquema interpretatiu de la història valenciana en la llarga durada: el dualisme (entre el la muntanya i el pla, entre el component repoblador aragonès i el català, entre l'aristocràcia feudal i la burgesia, entre el castellà i el català, entre l'economia de subsistència i la comercial...), que serviria de marc de referència per a la recerca històrica, alhora que determinava els temes substancials, primordials, de

l'urbs romana. Seguia la muralla amb una reculada, incloent l'alcaçeria o barri de les botigues que tenia la seua porta, i deixant fora el prat i raval de la Beatala, del qual prenia nom la Bab Bayatala, en l'actual carrer de Sant Vicent prop de la desapareguda plaça de Caixers, en l'extrem meridional del 'cardo' de la ciutat romana. Després de dues reculades, la muralla arribava pels actuals carrers de les Barques i de les Comèdies a la Plaça de la Congregació, on hi havia la porta ( ) Bab ax-Kari la qual prenia el nom del raval de la Xarea - dit també al-Musabih -, que quedava fora del mur, el qual anava per l'actual carrer del Governador vell, a la plaça del Temple, on hi havia la Bab as-Sahar o Porta del Petiller en el lloc que després ha estat la Porta del Real, a l'extrem llevantí del 'decumanus' romà. Finalment, al mig del sector de la muralla de vora el riu, hi havia la Bab al-Warrag o Porta del Llibreter, on després hi ha hagut el Portal dels Catalans o de la Trinitat; d'allí sor-

la història autòctona i n'encarregava l'estudi als seus deixebles, en un programa historiogràfic que es pot considerar ben bé aconseguit. Tota aquesta embranzida culminaria amb la celebració del I Congrés d'Història del País Valencià, el 1971, un any abans de la publicació de *La ciutat de València*, de Sanchis Guarner: un llibre que forma part també d'aquesta empenta i que no pot explicar-se sense ella.

Tot i que, com he dit, Sanchis és un bon coneixedor de la literatura històrica valenciana, des dels clàssics i els il·lustrats als “moderns”, dins la tradició dels quals se situa, és també un universitari, atent al canvis que es produeixen en la disciplina històrica, que ja no es redueix només als grans personatges, als papes, els reis, els bisbes i els senyors, ni pot ser tampoc mera curiositat retrospectiva, “un mer esplai d'erudits”. Amb el segle XX, el segle de la democràcia, el segle de les masses, ha irromput en la història, com a subjecte i com a objecte, com a protagonista al capdavant, l'home comú, l'home anònim, i amb ella, una nova manera d'escriure la història, més compromesa amb el present i, sobretot, amb el futur:

Ja fa anys que els protagonistes de la Història deixaren de ser els reis i els grans personatges, i ara importa molt més l'home comú, i interessen primordialment l'evolució de l'economia, la del pensament i l'etològica. Però la ciència històrica tampoc no deu limitar-se a ser un luxe dels estudiosos, un mer esplai d'erudits, i l'historiador actual no pot ja ser un intel·lectual “no compromés”. La Història ens diu l'experiència humana en el passat, i cada època interroga la Història sobre els problemes que l'actualitat li planteja. I no cal dir que en el 1976 la problemàtica col·lectiva que se'ns presenta als valencians és ensems inquietant i esperançadora.

El coneixement de la Geografia i la Història del propi país i la pròpia ciutat vitalitza els pobles, per tal com en ensenyar-los què són i què han estat els ajuda a veure què poden ser, els infon la consciència de la pròpia personalitat i els dóna sentiment de seguretat en acarar-se amb les perspectives de l'esdevenidor. De fet, només la voluntat de futur col·lectiu fa que el passat tinga valor.

Són les paraules amb què tanca el pròleg a la segona edició, del 1976, ja després de la mort de Franco. Uns anys en què tot semblava possible, en què el futur immediat semblava esperançador. Després, no ho va ser tant. I el mateix Sanchis, que també l'albirava “inquietant”, en sofriria les conseqüències. La barbàrie, atada per l'autoodi i també per interessos electoralistes, s'apoderaria dels carrers de València.

La ciutat de València. Síntesi d'història i geografia urbana és anterior a tot això i també un impecable i rigorós estudi històric i geogràfic de la capital valenciana. Amb un sòlid i actualitzat fonament bibliogràfic que incorpora les aportacions de les tesis i recerques més recents, en el camp tant de la història com de la geografia urbana. Particularment en aquesta última, on trobem especialment ressaltat el llibre de Maria Jesús Teixidor d'Otto, *Funciones y desarrollo urbano de Valencia*, publicat aquell mateix any de 1976.

A la “modernitat” del llibre, un dels seus trets més remarcables, també contribueixen altres elements. En primer lloc, el ritme que Sanchis imposa a la seqüència històrica, cada vegada més accelerat. Si en les obres anteriors sobre la ciutat de València, la part antiga i la medieval doblaven les èpoques posteriors, ara és a l'inrevés. Sanchis passa ràpidament per la València romana i visigoda, a penes 18 pàgines, mentre que a l'època islàmica en dedica més del doble, 38, i a la medieval, més d'un centenar. La major part del llibre aborda ja la València moderna i contemporània. I això es deu no sols a una concepció diferent del temps històric, més “moderna”, sinó també a una qüestió de pura higiene historiogràfica. D'allò que no se'n sap res o se'n sap poc, Sanchis no en parla o hi passa corrents. És el tema de l'enigmàtic Tyrís, presumpta precursora de la *Valentia* romana, que esmenta Rufus Festus Avienus en la seua *Ora marítima* i que ha donat lloc a inacabables polèmiques entre els erudits locals, fins i tot contemporanis. Sanchis no s'hi atura massa i tira al dret: la solució només podrà donar-la

El Dolçainer

El Cafeter

El Coquiller

Personatges tipus de la València antiga.

l'arqueologia, aleshores encara incipient. I així ha estat: la major part del que sabem avui sobre la València romana prové de les excavacions sistemàtiques que s'han dut a terme en els últims anys en la plaça de l'Almoina, que han permès documentar els diferents estadis d'ocupació —republicà, altoimperial, baix-imperial i visigot— i interpretar l'estructura i les funcions urbanes en cada un d'ells. La sola concessió que fa Sanchis Guarner, en extensió i en no apartar-se massa de la tradició, és en parlar de sant Vicent màrtir, patró de la ciutat.

De l'època musulmana, encara també poc coneguda, per l'escàs desenvolupament que havia assolit fins aleshores l'arqueologia, convé ressaltar que Sanchis incorpora ja algunes de les aportacions de Pierre Guichard, en particular la importància que aquest autor concedeix al poblament berber. Però, en general, pel que fa als temps islàmics —que ja havia tractat en el primer volum de la *Història del País Valencià*, set anys abans, Sanchis continua sent bastant tradicional, deutor de Huici, sobretot per a la història política, i fins i tot de Julià Ribera, a qui segueix en la polèmica sobre els orígens dels regadius valencians (que els moros no haurien inventat, sinó que s'haurien limitat a estendre i millorar el sistema de regs implantat pels romans). Amb tot, no deixen de ser suggestives les al·lusions que fa a la història comparada, en particular l'analogia que proposa entre les cases de la València romana i les del Marroc contemporani:

Encara que no en queda cap vestigi, no sembla massa agosarat d'imaginar que les mansions de les famílies arabigovalentines principals serien semblants als palaus dels moros notables del Marroc actual; és a dir, que conservarien el dispositiu de la casa romana, amb un pati central, i sense a penes buits a l'exterior. Tindrien les façanes emblanquinades totalment, però pobres i molt descurades. La porta del carrer molt petita, sols que permetés de passar-hi un home a cavall, i a la fi d'un corredor, sempre desert, que formava un angle, hi havia una altra porta, habitualment tancada, que constituïa el veritable accés de la casa. Entorn del pati hi havia galeries i una sala, la peça central de la casa, amb les alcoves o dormitoris als costats. A més de l'harem, on les dones vivien tancades, hi havia el bany i nombroses latrines; les dones i els infants quasi mai sortien de la casa, sempre silenciosa. Les cases tenien una única planta i estaven cobertes per terrats. En contrast amb la seua humilitat exterior, per dins estaven decorades amb gran riquesa de guixeries, entabacats i rajoles vidriades, però amb pocs mobles i molt simples.

Sanchis trepitja terreny més ferm quan parla de la conquesta cristiana del segle XIII i de la baixa edat mitjana en general. Ací segueix Ubieto, Sobrequés i, sobretot, Reglà, de qui adopta la tesi dualista: “el dualisme catalanoaragonès és un constituent del Regne de València..., una constant històrica del País

Valencià, on periòdicament ha originat desequilibris”. “En el segle XIV era ja ben patent la dicotomia econòmicosocial d’ambdues zones del Regne de València: l’aristocràcia rural interior, i la burgesia industrial i comercial litoral”. El dualisme originari resultava un bon esquema explicatiu dels desequilibris interns valencians, però al segle XIV això ja no tenia res a veure amb la procedència dels repobladors, amb la catalanitat o l’aragonesitat primigenis. Bé que el dualisme, i en particular l’enfrontament entre l’aristocràcia i la burgesia, domina tota la seua visió de l’edat mitjana, Sanchis consagra pàgines esplèndides a la morfologia urbana de la València medieval, a les reformes urbanístiques, a la construcció de la muralla i les portes monumentals i, molt en particular, a la descripció de les cases, tant dels habitatges plebeus com dels grans palaus aristocràtics.

Es veu, es nota, que Sanchis es troba més a gust en aquests temes, en els urbanístics, en els de geografia urbana, i encara en els econòmics i socials, en els culturals i artístics, que en els polítics, els més subjectes a apassionaments i entusiasmes partidistes, que tant repugnen el seu propòsit d’objectivitat. D’altra banda, a mesura que s’avança en el temps, s’amplia també la quantitat i qualitat de les fonts disponibles. I així, si bé torna a passar ràpidament pel Compromís de Casp, un tema sempre tan relliscós, s’atura en la descripció de la indústria manufacturera i de l’organització gremial, en la mentalitat i els costums de la València tardomedieval i renaixentista, amb profusió de textos espigolats de fonts literàries —els sermons de sant Vicent Ferrer, les obres de Francesc Eiximenis, els versos de Jaume Roig, el *Dietari del capellà d’Alfons el Magnànim*, les notes de viatge de Hieronimus Münzer i Antoine de Lalaing— i de documents d’arxiu.

No puc estendre’m més. Els grans temes de la història valenciana hi estan tots: les Germanies, la castellanització lingüística i cultural, la conversió forçosa i posterior expulsió dels moriscos (que Sanchis justifica implícitament: “el foragitament dels moriscos vingué si més no, a donar unitat ètnica al País. Els moriscos descendien dels moros vençuts per Jaume I, i per bé que aquests originàriament, molt més que no pas àrabs, eren valentinoromans —i encara abans havien estat més ibèrics que no pas romans—, el fet és que aquella massa de població —de remota arrel indígena— s’havia arabitzat culturalment tant, que resultava impossible la seua integració en la civilització occidental, la qual ells també rebutjaven. Al poble li abellia l’homogeneïtat de sang, de cultura i de religió, que havia assolit amb l’expulsió dels moriscos, i era inconscient de les greus repercussions econòmiques que havia de tenir”), la guerra de Successió, el decret de Nova Planta, l’ocàs de l’Antic Règim, la invasió napoleònica, les guerres entre carlins i liberals, la Renaixença, el valencianisme polític, la Dictadura... Però també l’atenció a la petita història i a la història material: als edificis públics i els habitatges privats, a la cortesania de les classes dirigents (expressió manllevada d’Arnold Hauser, de qui llegíem aleshores a la facultat la seua enlluernadora *Història social de l’art*), a la ciutat barroca i conventual, amb aquell divertit episodi del pare Simó, la prosperitat econòmica i l’esplendor il·lustrat del segle XVIII, les innovacions agrícoles, industrials i financeres del XIX, l’expansió urbanística, l’Eixampla, els llocs de sociabilitat burgesos, l’Exposició Regional del 1909, la inestabilitat política i la violència social de primeries de segle, les avantguardes literàries i artístiques, el modernisme arquitectònic, el creixement econòmic i demogràfic, l’èxode rural, la higiene pública, les noves infraestructures urbanes..., en definitiva el trànsit a gran ciutat.

La ciutat de València acaba abruptament el 1930, amb la caiguda de Primo de Rivera i, un any més tard, la de la monarquia. El 1972, no podia ser d’una altra manera: el règim que havia liquidat la República encara subsistia i Sanchis no podia anar més enllà, no almenys amb tota la llibertat que

necessitava per a descriure o evocar aquells anys intensos, esperançadors, que ell mateix havia viscut. Després, en la transició, quan ja hauria estat possible, es va veure arrossegat per les urgències del moment: la creació de l'Institut de Filologia Valenciana, la direcció de tesis doctorals, l'elaboració d'informes sobre la unitat de la llengua, la participació en estèrils comissions tècnico-polítiques per a la normalització de l'ensenyament del valencià, els insults i els atemptats, els disgusts... No hi va haver temps: morí el 1981, cinc anys després de la segona edició del llibre, que és la que s'ha utilitzat sempre per a les nombroses reimpressions posteriors.

A Sanchis Guarnier, filòleg, i tanmateix el millor historiador de la ciutat de València, li va faltar temps. Els anys que li van llevar en la presó i el desterrament. Se n'hagué d'anar quan encara no havia fet els trenta, i tornà ja quasi als cinquanta. Certament no van ser anys desaprofitats, com testimonia la seua col·laboració en el *Diccionari català-valencià-balear*, al costat de Francesc de Borja Moll, a Mallorca, i la seua admirable obra filològica. Però el seu magisteri hauria estat més fecund i de més llarg alè sobre les noves generacions universitàries valencianes formades als anys seixanta i setanta. En tot cas, ens deixà un esplèndid llegat: aquesta moderníssima *La ciutat de València*, de la segona edició de la qual, la "canònica", es compleixen ara, tan oportunament, els trenta anys. Llegiu-la: no en quedareu decebuts.

Bibliografia seleccionada

BELENGUER, Ernest (1984): *Jaume I a través de la història*, Eliseu Climent editor, València.

COLOMINES, Agustí i OLMOS, V. (eds.) (2005): *Vint anys d'historiografia als Països Catalans, Afers*, núm. 50.

CORTÉS, Santi (2002): *Manuel Sanchis Guarnier (1911-1981): una vida per al diàleg*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-IIFV, Barcelona-València.

FERRANDO, Antoni i PÉREZ MORAGÓN, Francesc (eds.) (1998): *Manuel Sanchis Guarnier: El Compromís cívic d'un filòleg*, Universitat de València, València.

FURIÓ, Antoni (1990): "De la autarquia al intercanvi: la història medieval valenciana entre 1939 y 1989", en *Hispania: Revista española de historia*, núm L, 175, pp. 903-920.

FURIÓ, Antoni (2001): "Roc Chabàs i la tradició historiogràfica valenciana", en V.J. Escartí i J.E. Estrela, eds., *Ballester Broseta i els erudits del segle XIX: actes de les III Jornades Culturals (Algemesí 18, 19 i 20 de novembre de 1998)*, Saó, València.

GARCIA-OLIVER, Ferran (1991): *Terra de feudals. El País Valencià en la tardor de l'edat mitjana*, Edicions Alfons el Magnànim, València

GUINOT, Enric (1997): "La història oficial: el discurs històric des de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València en el primer franquisme (1939-1960)", en *Saitabi*, núm. 47, pp. 11-20.

RODRIGO LIZONDO, Mateu (1996): "Roc Chabàs, medievalista", en *Saitabi*, núm. 46, pp. 47-66.

VICIANO, Pau (2005): *El regne perdut. Quatre historiadors a la recerca de la identitat valenciana*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona-Palma.